

K 660. výročí Univerzity Karlovy

V tomto roce si připomínáme 660. výročí založení pražské – dnes Karlovy – univerzity. Časopis Živa má k Univerzitě Karlově (UK) přirozeně blízko. V první řadě samozřejmě osobou zakladatele Živy, fenomenálního profesora fyziologie na Lékařské fakultě UK J. E. Purkyně. Ale v současnosti je jistě významnější to, že nemalou část čtenářů i autorů Živy představují učitelé, studenti a absolventi UK. A i ti čtenáři, pro které žádná z těchto charakteristik neplatí, jsou velmi často příznivci univerzity, kteří se o dění na ní živě zajímají. Proto zde nabízím několik postřehů, údajů a úvah inspirovaných přemýšlením o univerzitě při jejím kulatém výročí.

Karel IV. založil univerzitu jako mezinárodní instituci

Naši almu mater založil ve vlně řady dalších významných státnických aktů 7. dubna 1348 „Karel, z Boží milosti římský král, vždy rozmnožitel říše, a český král“. Nadčasovost argumentace pro tento akt v zakládací listině dodnes fascinuje. V úvodním odstavci deklaruje jako důvod založení univerzity snahu o povznesení země. Následuje očekávání, že nově založené učení bude nejen lokálního významu, nýbrž že bude „... jině z ciziny k sobě zvat a účastny je činit té lahodné vůně...“. Ve svých mimořádně složitých a dlouhých dějinách plnila univerzita toto očekávání proměnlivě. Už v době okolo úmrtí svého zakladatele patřila nepochybně k jedněm z nejpřednějších a nejvyhledávanějších evropských učení (jistě, konkurence tehdy byla menší: ve srovnání s dnešními cca 4 000 institucemi terciárního vzdělávání v Evropě nepočítaje Rusko jich tehdy bylo kolem 50).

Později, zejména v souvislosti s náboženskými nesváry, přišla období, kdy význam univerzity klesal na spíše lokální

(českou) úroveň. Kosmopolitní charakter jí v pobělohorské době navrátila fúze s jezuitským učením v Klementinu. Vývoj univerzitního vzdělávání v celé Evropě v době osvícenství a později opět zdůraznil národní charakter jednotlivých univerzit. Devastující vliv komunistického režimu na mezinárodní vztahy univerzity ani netřeba komentovat. Je ovšem pravda, že nechtěným efektem tehdejších tíživých poměrů byla početná emigrace absolventů UK, kteří ve svých nových domovech velmi úspěšně šířili dobrý zvuk vzdělání, kterého se jim na univerzitě dostalo.

Po konci komunistického režimu se univerzita energicky pustila do aktivní obnovy svého mezinárodního postavení. K tomu přispívají hlavně dva faktory: mezinárodní reputace vědecké práce a mobilita studentů a akademiků mezi partnerskými univerzitami. Chuť jednotlivých členů akademické obce překonat mezinárodní izolaci z dob komunistického režimu je fascinující: podle oficiálních statistik úspěšného evropského akademického výměnného programu Socrates Erasmus je UK mezi

10 neaktivnějšími z více než tisíce participujících evropských univerzit. A v atraktivitě pro přijíždějící akademické pracovníky je dokonce na prvním místě v Evropě. Kromě programu Socrates Erasmus má UK aktivní smlouvy o výměně studentů a akademiků se skoro dvěma sty prestižními univerzitami v 45 zemích všech kontinentů (pochopitelně s výjimkou Antarktidy). K mezinárodnímu charakteru univerzity přispívá i přes 1 500 posluchačů z celého světa, kteří zde studují celý program v angličtině.

V čem zatím novodobá univerzita zůstává mezinárodní výzvě svého zakladatele poněkud dlužná, je skutečnost, že drtivou většinu akademických pracovníků tvoří Češi, případně Slováci. Schopnost přilákat nejnadanější talenty bez ohledu na národnost zatím značně omezuje finanční situace. Podobně hodnocené univerzity v jiných částech světa mívají přibližně trojnásobné rozpočty, většinou z veřejných zdrojů. To je dlouhodobá bolest novodobého vysokého školství v ČR. Jakkoli před posledními volbami řadily všechny politické strany vysoké školství mezi své hlavní priority, dnes se ukazuje, že tím zdá se nemínily posílení prokazatelně dlouhodobě deficitního financování, nýbrž jen další a další reformy reforem.

Kromě platu je pro získávání talentů na mezinárodním „trhu“ klíčová možnost nabídnout atraktivní pracovní prostředí. UK jistě má co nabídnout v intelektuálním smyslu. Nicméně velmi důležité je i prostorové a přístrojové vybavení pracovišť. V tomto kontextu zůstává mimořádně nepříjemným paradoxem skutečnost, že nadcházející obrovská finanční injekce do infrastruktury pro vědu a vysoké školství z evropských strukturálních fondů ve výsledku může působit v neprospěch nejvýznamnější a nejvýkonnější univerzity v zemi. Nejen, že jako instituce sídlící v Praze je z čerpání prostředků ze strukturálních fondů prakticky vyloučena. Navíc vážně hrozí, že i poměrně omezené domácí zdroje pro investiční rozvoj vysokých škol budou přednostně vydávány na povinné spolufinancování projektů ze strukturálních fondů (tj. mimo Prahu). Jsem přesvědčen, že císař Karel, který vládl území odpovídajícímu značné části současné EU, by si takto zacházení se svou univerzitou rozhodně nepředstavoval.

Tab. Historie Univerzity Karlovy v datech a na pozadí dějin

1348	listinou ze 7. dubna zakládá český a římský král Karel IV. univerzitu se čtyřmi fakultami
1654	tzv. unijním dekretem císaře Ferdinanda III. je zřízena Univerzita Karlo-Ferdinandova
1882	nařízením císaře Františka Josefa I. je Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na dvě samostatné vysoké školy s českým a německým vyučovacím jazykem
1920	česká univerzita získává název Karlova univerzita
1939	po okupaci nacisty a studentských demonstracích (17. 11.) dochází k nucenému uzavření Univerzity Karlovy, činnost obnovena po r. 1945
1950	zákon o vysokých školách ruší akademickou autonomii a podřizuje jejich činnost dohledu komunistické strany
1989	demonstrace vysokoškoláků na paměť událostí 17. 11. 1939 se stává podnětem k pádu komunistického režimu
1990	zákon o vysokých školách obnovuje univerzitní autonomii a svobodu bádání a výuky
2000	Univerzitu Karlovu tvoří 17 fakult

1 Detail Křížové chodby v Karolinu – historickém sídle Univerzity Karlovy. Foto z archivu časopisu FORUM

Karel IV. založil univerzitu jako svobodnou a autonomní instituci

Vraťme se ještě na chvíli k inspirativnímu starobylému textu zakládací listiny pražské univerzity. Král se v ní slavnostně zavazuje, že „všechna privilegia, výsady a svobody, kterých ... užívají a kterým se těší doktoři a žáci jak na učením pařížském, tak boloňském, všem ... laskavě udělíme ...“. Odkaz na vzor pařížský a boloňský je především odkazem na samosprávný způsob řízení univerzity, zajišťující svobodu tvořivosti a intelektu. Přestože církevní autoritě, v osobě kancléře – pražského arcibiskupa, náležel dohled nad fungováním univerzity, existovala zde na tu dobu téměř neuvěřitelná svoboda učením a disputace, v níž bylo možno – a často očekáváno – v zájmu hledání pravdy formulovat argumenty i pro tvrzení, která by mimo univerzitní půdu byla netolerovanou herezí (jak se o tom fatálním způsobem přesvědčil nejnámější z našich dávných rektorů Jan Hus).

Jsem přesvědčen, že funkčnost akademické autonomie je dobře zřetelná všem čtenářům Živy. Autoři jak z naší, tak z ostatních českých univerzit nepotřebují direktivní řízení správních rad kontrolovaných politiky či komerčními koncerny (tak jak to zatím spíše vágně předvídají některé v současnosti diskutované návrhy), aby okamžitě reflektovali nejnovější dění ve svých oborech a vpravdě didaktickým způsobem je předkládali na těchto stránkách. Jsem si jist, že je to hlavně vnitřní motor intelektuálního zájmu a kreativity pečlivě vybraných odborníků, co tvoří vysokou úroveň univerzity. A to je to nejpodstatnější, co může univerzita společností nabídnout a dát.

Věda na Univerzitě Karlově

Vědecké bádání prodělalo od dob císaře Karla dramatickou proměnu. Metodou poznávání na středověké univerzitě byla scholastická deduktivní disputace. Induktivní empirické poznávání, tak typické pro současnou vědu, se začalo rodit později a na univerzity se dostávalo poměrně ztěžka. Symbolem integrálního prorůstání novodobé vědy do univerzitní výuky se stal až Wilhelm von Humboldt (1767–1835). Nejpozději od té doby je celosvětově určující charakteristikou univerzitního vzdělání těsný kontakt studentů s těmi, kdo aktivně přispívají k rozvoji vědění v daném oboru, a podíl studentů na tomto snažení. To ostatně výrazně ukazují různé recentní mezinárodní žebříčky univerzit. Nejnámější – a navzdory různým metodologickým nedokonalostem nejrespektovanější – je hodnocení šanghajské univerzity Jai Tong (<http://ed.sjtu.edu.cn>) a hodnocení časopisu Times Higher Education Supplement (<http://www.topuniversities.com>). V obou jsou klíčovými parametry množství a odhad kvality vědecké práce a odhad kontaktu studentů s aktivními vědci.

Chceme-li se podívat na současnou situaci UK v těchto parametrech, je na místě předeslat, že i zde narážíme na neblahé dědictví komunistické totality. Nejenže řadě oborů přímo podvázala nebo zakázala existenci a všem dramaticky zredukovala mezinárodní kontakty a spolupráci, ale navíc aktivně a záměrně odvedla velké množství vynikajících vědců od kontaktu

se studenty. Někteří směli dál vědecky pracovat – ale bez studentů – v Akademii věd, jiní šli rovnou do kotelen a k mytí oken. Hlavní výzvou pro UK po konci komunistického režimu bylo proto výrazné posílení kvalitní vědecké práce. Jak na tom tedy dnes jsme?

Při vědomí nesnadnosti kvantitativního hodnocení vědecké práce si vezmeme na pomoc bibliometrické údaje z databáze Web of Science, která sleduje hlavně přírodovědné a lékařské obory. Podle ní vědecká produkce UK v posledních 15 letech trvale stoupá (obr. 2). Dnes je minimálně na šestinásobku hodnoty ze začátku 90. let a představuje 30 % vědecké publikační aktivity ČR (další zhruba třetinu tvoří AV ČR; samozřejmě nemalá část této aktivity je společná). Zajímavé je srovnání s „laťkou“ zavedených prestižních univerzit. Např. ve srovnání s univerzitou v Oxfordu dosahovala před dekádu UK pouhých 20 % jejího výkonu, zatímco dnes je to už 40 %. To vše při zdvojnásobení počtu studentů UK a jen 20% nárůstu počtu pracovníků.

Tyto a další údaje ve výsledku vedou k tomu, že v obou již zmíněných hlavních mezinárodních žebříčcích univerzit se UK konzistentně umísťuje v publikované první pětistovce (z cca 17 000 vysokých škol na světě), a to kolem 250.–300. místa.

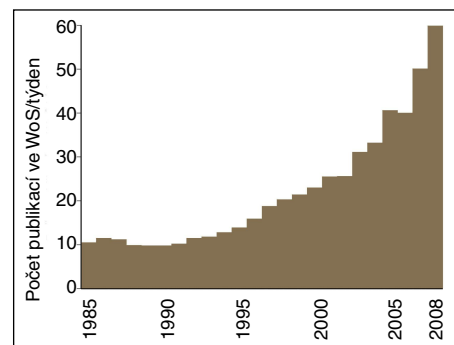
A samozřejmě studium...

Jakkoli důraz na kvalitu vědecké práce je naprosto nezbytný, UK samozřejmě nezapomíná, že je především školou. A to ne malou. Celkem dnes na UK studuje ve více než 300 programech (s více než 700 obory) skoro 49 tisíc posluchačů, tj. asi šestina všech vysokoškolských studentů v ČR. Z celkového počtu je 16 % doktorandů (něco přes 7 600), tj. skoro třetina všech adeptů Ph.D. v ČR. To vše se děje na 17 fakultách. Nejpočetnější je s cca 8 tisíci studenty Filozofická fakulta, následuje čtyřice fakult s cca čtyřmi tisíci (Právnická, Přírodovědecká, 1. lékařská a Pedagogická). Nejmenší jsou tři teologické fakulty s méně než tisícovkou studentů.

Z poslední doby a do budoucna

UK v poslední době výrazně modifikovala svoji vnitřní grantovou agenturu tak, aby byla „tréninkovou“ agenturou pro magisterské a zejména doktorské studenty všech oborů při vysokých požadavcích na kvalitní publikaci výsledků. Její administrativa se elektronizovala a výrazně zjednodušila. Byl zaveden systém profesionální podpory uchazečů o granty 7. rámcového programu EU (jejich složitost je příslušná). S vynaložením obrovského úsilí byla provedena struktura studia podle principů boloňského procesu (bakalář – magistr – doktor) ve všech oborech, kde to nevyklučují profesní podmínky. Paralelně proběhla implementace celouniverzitního kreditního systému (v souladu s celoevropským systémem ECTS). To je motivováno snahou o co nejlhčí mezinárodní, ale i mezifakultní mobilitu studentů.

S tím souvisí rozjezd celouniverzitního studijního informačního systému. To je věc, která bohužel vzhledem k rozsáhlosti, heterogenosti a komplexnosti univerzity narazila na nejednu vážnou překážku,

2 Trvale rostoucí vědecká publikační aktivita UK v posledních letech podle nezávislé mezinárodní databáze Web of Science (WoS)

ale v tuto chvíli má naštěstí za sebou první dětské krůčky a potenciálně krizové body a s obdivuhodným nasazením odpovědných pracovníků nastupuje do dalších fází svého vývoje.

Ještě další dvě recentní novinky tvoří přechod k tématu bezprostřední budoucnosti UK. První je nedávné ustavení specializovaného Centra pro přenos poznatků a technologií UK (CPPT). Jeho cílem je profesionálně napomáhat komercializaci těch nových poznatků vzniklých na UK, které pro to mohou být vhodné. Hned v pilotní fázi pomohlo CPPT na svět (kromě dalších výsledků) registraci a uplatnění evropského patentu a spin-off firmě (tedy firmě spoluzaložené univerzitou pro komerční využití výsledků). Druhou novinkou je vytvoření systému podpory zájmové a spolkové činnosti studentů UK. To poměrně rychle přineslo plod v podobě právě vzniklé celouniverzitní studentské unie, která se (po vzoru mnoha evropských a světových univerzit) stává partnerem UK při pečlivě připravované transformaci kolejí a menz UK.

K rozvoji UK patří také starost o prostory a špičkové přístrojové vybavení. Kromě několika projektů na zlepšení prostorové situace humanitních fakult stojí za to zmínit především probíhající přípravy dostavby minikampusu Albertov pro potřeby přírodních a lékařských věd a spolupráci UK s ústavu AV ČR na získání evropského financování pro vybudování rozsáhlého moderního společného biotechnologického centra BIOCEV.

K budoucnosti UK určitě patří vyřešení vážné krize vyvolané mimořádně nešťastným jednostranným a nekonzultovaným úmyslem Ministerstva zdravotnictví komercializovat fakultní nemocnice. Vedení UK dělá maximum pro to, aby k takovému vyvedení přípravy budoucích lékařů z gece univerzity, resp. lékařských fakult, nedošlo. Zkušenosti s tím opravdu nejsou dobré. Důležité také bude vyladit připravovanou reformu veřejné podpory výzkumu a vývoje tak, aby nepůsobila proti rozvoji výzkumu, zejména základního, na vysokých školách. To by bylo zcela proti všem světovým trendům i společným strategiím EU. Pokud skutečně převládne financování podle rozumně hodnocené faktické vědecké výkonnosti, může Univerzita Karlova na základě svých dosažených výsledků hledět do budoucnosti s optimismem.